

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378:373.3.011.3-051:[34:005.336.2]

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.16>

О. О. Попадич

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті презентовано організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи (системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»; визначення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими школярами). Системною манерою мислення передбачено розвинену методологічну рефлексію, критичне осмислення історичних перетворень і можливостей освіти, науки, пізнання в правознавчому вимірі. Сутність мислення вчителя початкових класів виявляється насамперед у функціях відтворення й творчості, розробленні певних програм, проєктів, пошуку відповідних засобів утілення авторських ідей. На основі визначених автором у попередніх публікаціях структури й низки компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний) і відповідних рівнів сформованості означених компонентів визначено критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв. Вивчення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів» передбачає розвиток готовності студентів до формування правової компетентності учнів-початківців (охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний складники) завдяки психолого-педагогічним дисциплінам; процес удосконалення знань з правознавства за розробки проєктів і введення їх до навчально-виховного процесу школи; аналіз студентами особистих проєктів тощо. Зроблено висновок, що системне бачення проблеми та розробка конкретних критеріїв і показників підготовленості майбутнього вчителя підвищує якість його як педагогічно-правової, так і загальної фахової майстерності.

Ключові слова: організаційно-педагогічні засади, підготовка, учитель, майбутній учитель, правова компетентність, педагогічно-правова готовність, молодші школярі, спецкурс, критерії, показники.

Постановка проблеми. Позаяк теорія і практика фахової діяльності зазнають постійних істотних змін через плинність соціальних умов життєдіяльності суспільства й розвиток технологій, виникає нагальна потреба у вивченні формування готовності студентів до майбутньої фахової діяльності як цілісного явища. Аналізуючи психолого-педагогічні видання і практичний досвід щодо осмислення проблеми фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), ми виявили низку суперечностей поміж істотно іншими умовами фахової діяльності через соціально-економічні зміни й неналежну готовність випускників ЗВО до виконання завдань фахової

діяльності; розвитком теорії фахової підготовки спеціалістів, високим ступенем розроблення в педагогічній теорії оптимальної кількості підходів до організації фахової освіти й нереалізованістю таких підходів за формування готовності студентів до майбутньої фахової діяльності в умовах ЗВО.

Основне завдання педагога – сприяти інтеграції вже здобутих знань учнів молодшої школи в зміст інших дисциплін (математика, читання, трудове навчання, природознавство), позаяк саме у молодшому шкільному віці набуваються базові життєві знання та навички, формуються процеси розуміння, усвідомлення особистого життєвого досвіду та навколишньої дійсності. За таких умов

діти поринають в основи правової грамотності, коли виробляється нове правове мислення на базі освоєння правових норм життєдіяльності, створюється підґрунтя для майбутнього вивчення правових дисциплін в основній і старшій школах.

Готовність педагога до формування правової компетентності учнів молодшої школи – складне багаторівневе утворення, динамічна система мотиваційно-ціннісних, когнітивних та організаційно-рефлексивних структурних складників; стан і результат, зумовлені психологічною специфікою індивіда та його спроможністю до виявлення комплексних кваліфікаційних умінь ключових виробничих функцій фахової діяльності. Їх формування має бути цілісним, інтегративним і динамічним. Спроможність вирішувати – то не лише освоєння якоїсь сукупності вмінь. Таку спроможність утворюють певні складники: діяльнісні мотиви; спроможність орієнтації в інформаційних джерелах; навички, потрібні для певних видів діяльності; теоретичні й прикладні знання, потрібні для тлумачення суті проблеми та вибору методів її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі охарактеризовано проблему готовності майбутнього вчителя початкових класів до фахової діяльності згідно з принципами структури людиноцентрованої освіти; підпорядкованість змістово-процесуального збагачення навчання студентів розвитку особистісних смислів і суб'єктно-ціннісної суспільної позиції; забезпечення спроможності вибудовування індивідуальної траєкторії освіти й розвитку як інноваційної конкурентоспроможності індивіда; забезпечення керування якістю підготовки майбутнього фахівця на рівні проектування, моделювання, планування та втілення навчально-виховного процесу в навчально-професійному середовищі ЗВО [1]. Перш ніж установлювати мету дисципліни, належить з'ясувати її суть і визначитися з її змістом, засвоєння якого дасть змогу отримати бажане. Проте якісних результатів можна досягнути виключно за взаємозв'язку навчальної дисципліни (інтегрованого курсу) з іншими складниками освітнього процесу, інші ж результати досягаються лише в межах конкретного предмета [2]. Майбутні вчителі початкової школи зобов'язані усвідомлювати, що правознавство в початкових класах має бути реалізоване на основі знань, умінь і навичок, здобутих дітьми в дошкільних закладах і в родині [3]. Водночас украй важливі методологія організації наукових розвідок досліджуваної проблеми [4] та фаховість особистості педагога [5]. Розглянуто рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання [6]. Розроблено етапи формування професійної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання у ЗВО [7]. Обґрунтовано доцільність формування готовності вчителів до інноваційної діяльності [8].

Водночас організаційно-педагогічні засади підготовки майбутнього вчителя до формування правової компетентності молодших школярів не були предметом спеціального дослідження, що зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Мета статті – обґрунтування на основі системного підходу організаційно-педагогічних засад і визначення критеріїв готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-педагогічними засадами підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи передбачено:

- системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи;
- визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи;
- розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»;
- розроблення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими учнями.

Розглянемо кожну із цих засад детальніше.

Системний підхід – методологічний засіб, застосований за виконання комплексних завдань у різних галузях. Завдяки системному підходу до об'єкта будь-якої складності можливе виявлення взаємозв'язків і взаємозалежності його складників, структурування його зв'язків і на цих засадах розроблення практичних рекомендацій з оптимізації діяльності об'єкта. Вагомість системного підходу в розвідках теоретичного й прикладного характеру визначається тим, що засади такого підходу дають змогу поглибити пізнавальну дійсність порівняно із зафіксованою в попередньому знанні. Тобто подвоюються знання. Системний підхід ґрунтується на новій схемі пояснень, основа якої – механізм єдності об'єкта й типології його зв'язків.

Проаналізувавши методи створення системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів у закладах вищої освіти, бачимо, що мінімальний складник системи з усіма притаманними їй властивостями – то правові знання. По-перше, вони утворюють власну систему – систему правових знань – підсистему системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів у ЗВО, а по-друге, є структуроутворювальним складником підсистем системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів.

Перетворення в змісті й обсязі правових знань, доцільних у навчально-виховному процесі, відтво-

рюють перетворення, наявні в змінах пріоритетів правової освіти, а відтак продиктовані змінами у визначенні права як науки. Системною манерою мислення передбачено розвинену методологічну рефлексію, критичне осмислення історичних перетворень і можливостей освіти, науки, пізнання в правознавчому вимірі.

Суть мислення вчителя початкових класів виявляється насамперед у функціях відтворення й творчості, розробленні певних програм, проєктів, пошуку відповідних засобів утілення авторських ідей.

У попередніх публікаціях автора виокремлено структуру та низку компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний – і визначено відповідні рівні сформованості означених компонентів, а також описано рівні сформованості означених компонентів (репродуктивний, продуктивний, творчий).

Нижче ми обґрунтуємо критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв.

Критерії рівнів – визначені структурні складники (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) визначають і змістовні характеристики зазначених складників (показники готовності). Співвідношення фахових ознак, знань і вмінь, які відповідають окресленим критеріям і показникам, ступінь їх усвідомлення, виразності, усталеності й активності прояву утворюють якісну характеристику рівня готовності вчителя-фахівця до формування правової компетентності школярів-початківців.

Критерій слугує узагальненим показником розвитку системи, успішності діяльності, основою для класифікації [9, с. 199]. Тобто критерій є об'єктивною ознакою для здійснення порівняльної оцінки досліджуваного явища, рівня розвитку в різних обстежених осіб або сукупністю таких ознак явища, які відтворюють істотні характеристики, тож підлягають оцінці [10, с. 35].

Відповідно до проведеного аналізу, критерієм у дослідженні слугуватиме ознака, згідно з якою визначають та оцінюють стан сформованості педагогічно-правознавчої готовності до фахової діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Оскільки критерії загалом мають неодмінно *відповідати трьом вимогам*: валідності; повноті; надійності, то варто наголосити, що валідність критерію визначається його значущістю для ефективності фахової діяльності майбутніх учителів початкової школи. Окреслені критерії мають відображати всі важливі аспекти фахової діяльності, інакше кажучи, бути повними. Натомість надійність оцінюють на базі кореляції повторних замірів, проведених із різними часовими інтервалами.

Досліджуючи критеріальну основу готовності майбутніх учителів початкової школи до фахової діяльності, не можна нехтувати й *показниками*. Дослідниця І. Дичківська вважає критерій показником, який розкриває властивість (якість) об'єкта, оцінити який можна за одним із методів вимірювання або за експертним методом [11, с. 344]. Зокрема, у праці науковців [12] показником слугує складник критерію, що передбачає міру його прояву. Тобто якісна сформованість і визначеність критерію проявляються сукупністю точних показників. Показники містять об'єктивний аспект результатів діяльності й відтворюють суб'єктивне ставлення майбутніх учителів початкової школи до формування готовності до фахової діяльності.

Показники змістовно не мають протистояти один одному, а мають бути взаємопов'язані так, аби слугувати вихідними щодо досліджуваного процесу. Тобто ми врахували, що «якщо загальна мета діяльності зумовлює цілі її структурних складників, які утворюють характерне «дерево цілей», то як критерії, так і показники різних ієрархічних щаблів повинні бути цілісним «деревом критеріїв і показників» [13, с. 59].

Дослідивши теоретичні, методичні та практичні аспекти, ми виокремили низку критеріїв педагогічно-правової фахової готовності майбутніх учителів початкової школи й визначили їх показники (таблиця 1).

Таблиця 1

Критерії та показники педагогічно-правової фахової готовності майбутніх учителів початкової школи

Компонент	Критерій	Показник
Мотиваційний	охоплення мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій індивіда відповідно до його інтересів	мотивованість правової підготовки та її вдосконалення в системі ціннісних орієнтацій
Знаннєвий	відтворення ступеня теоретичної системи знань майбутнього вчителя початкових класів, системності мислення, інноваційного розвитку індивіда	повнота, ґрунтовність, дієвість, системність, гнучкість знань
Діяльнісний	відтворення практичних умінь, поведінка майбутнього педагога	системність, надійність, узагальненість, усвідомленість умінь
Особистісний	особистісна потреба в цілеспрямованому розвитку педагогічно-правової підготовки майбутнього учителя	інтегральні показники знань і вмінь (результативність, варіативність, дієвість)

Дослідження теперішніх стану й досвіду формування правової компетентності школярів початкової школи зумовили відбір вихідних позицій, важливих для створення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів». Вивчення цього курсу (як факультативу чи в системі підвищення кваліфікації педагогів) передбачає розвиток готовності студентів до формування правової компетентності учнів-початківців (охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний складники) завдяки психолого-педагогічним дисциплінам; процес удосконалення знань з правознавства за розробки проєктів і введення їх до навчально-виховного процесу школи; аналіз студентами особистих проєктів тощо.

Формування готовності студентів ЗВО до майбутньої фахової діяльності – динамічний процес, що характеризується послідовною й сталою діяльністю, реалізованою поетапно: перший етап – спрямування на формування мотиваційного й теоретичного складників педагогічно-правової готовності студентів; другий етап – когнітивний – спрямування на формування теоретичного й діяльнісного складників педагогічно-правової готовності студентів; третій етап – діяльнісний – спрямування на формування умінь і навичок творчого застосування здобутих теоретичних знань, практичних умінь і навичок у контексті конкретної ситуації, яка моделює майбутню фахову діяльність; четвертий етап – особистісний – спрямування на індивідуалізацію окреслених засобів та адаптацію вивчення спецкурсу до конкретного студента.

Загалом підготовка полягала в ознайомленні студентів із загальною схемою формування правової компетентності школярів початкової школи, структурою розроблення виховних заходів, з різними видами ігор, колективних творчих справ і технологіями й методиками їх формування. Інструментарієм для формування заходів студентами слугували картки з методиками й технологіями, папки зі змістом ігор, колективними творчими справами, святами тощо. Студенти формували вміння та навички застосовувати відповідну технічну апаратуру за підготовки правових заходів; художнє обладнання; постановку програм; розроблення сценаріїв для шкільних правових заходів тощо. Розроблені правові заходи було впроваджено в загальноосвітніх навчальних закладах у процесі навчальної практики студентів. Окрім цього, викладачі-методисти, учителі, адміністрація школи та студенти-однорупники оцінювали роботу студентів. Наприкінці відбувалися конференції (останнім часом онлайн), на яких студенти аналізували проєкти правових заходів, а також відбувся останній зріз готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів молодшої школи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, обґрунтовано такі організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи: системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»; визначення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими учнями. Визначено критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв. Визначено сутність і цілі вивчення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів». Доведено, що системне бачення підготовленості майбутнього вчителя підвищує якість його як педагогічно-правової, так і загальної фахової майстерності.

До подальших напрямів відносимо спрямування методів і форм формування практичної діяльності студентів на усвідомлення особливостей і засвоєння ними методів здійснення розвитку педагогічно-правової компетентності вчителя початкової школи.

Список використаної літератури:

1. Тесленко Т.В. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання типових задач професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2017. 25 с.
2. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 267–278.
3. Грицько В.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування економічно-правової культури молодших школярів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_6_5.
4. Крушельницька О.В. Методологія організації наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 206 с.
5. Кузьміна Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 118 с.

6. Заїка Є.В., Зимовін О.І. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 90–97.
7. Резван О.О. Етапи формування професійної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Харків, 2016. Вип. 54. С. 204–211.
8. Уруський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : методичний посібник. Тернопіль : ТОКІППО, 2005. 96 с.
9. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 208 с.
10. Курило В.С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35–39.
11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
12. Батаршев А.В., Алексеева И.Ю., Майорова Е.В. Диагностика профессионально важных качеств. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 192 с.
13. Колпаков В.М. Теория и практика принятия управленческих решений : учебное пособие. Киев : МАУП, 2000. 256 с.

Popadych O. Organizational and pedagogical fundamentals of training a future teacher to develop the legal competence of elementary school students

The article presents organizational and pedagogical fundamentals of training future teachers to develop the legal competence of elementary school students (system approach to the essence and structure of future teachers' readiness to develop the legal competence of elementary school students; identification of components, criteria, levels and indices of future teachers' readiness to develop the legal competence of elementary school students; development and introduction of the specialized course "Pedagogical and legal readiness of elementary school teachers to develop the legal competence"; specification of the stages of pedagogical and legal training of a future teacher as a means to apply the mastered knowledge and skills in the work with elementary school students). The system way of thinking suggests the developed methodological reflection, critical comprehension of historical transformations and opportunities of education, science, cognition in the legal terms. The essence of the elementary school teacher's thinking is first revealed in the functions of reproduction and creativity, development of programs, projects, search for the appropriate means of the author's idea fulfillment. Basing on the previous publications on the structure and components of the elementary school teacher's readiness to develop the legal competence (motivation, cognition, operation, personality) and determined adequate levels of the set components, the authors have determined criteria to evaluate the components of the elementary school teacher's readiness to develop the legal competence of schoolchildren, as well as those criteria indices. The specialized course "Pedagogical and legal readiness of elementary school teachers to develop the legal competence" involves formation of students' readiness to develop the legal competence of elementary school students (including motivation, cognition, activity and personality components) due to psychological and pedagogical disciplines; process of improvement of the legal science knowledge by developing projects and introducing them into the school educational process; analysis of the students' personal projects, etc. The authors make conclusion that the system comprehension of the problem and development of appropriate criteria and indices of future teachers' readiness can to improve the quality of their pedagogical and legal, as well as general professional skills.

Key words: *organizational and pedagogical fundamentals, training, teacher, future teacher, legal competence, pedagogical and legal readiness, elementary school students, specialized course, criteria, indices.*